

دومین میزگرد بررسی روابط سیاسی ایران و مصر

بیستم خرداد ماه ۱۳۸۲

مرکز مطالعات آفریقا، دانشگاه تربیت مدرس

هادی اعظمی

مدیر پژوهشی مرکز مطالعات آفریقا

بدون شک کشورهای ایران و مصر از قطبهای اصلی جهان اسلام و منطقه به‌شمار می‌آیند. نزدیکی روابط آنها منافع، فرصتها و امتیازهای بیشمار سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ... را برای دو کشور، برای جهان اسلام و منطقه ایجاد خواهد کرد. اهمیت موقعیت جغرافیایی و منزلت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه بر کسی پوشیده نیست. این کشور منشاء تحولات عظیمی در جهان اسلام است که اتحاد مسلمانان جهان، بازیابی هویت اسلامی کشورهای مسلمان، اقتدار و اعتلای دنیای اسلام و کاهش تهدیدات علیه آن از آرمانهای اصلی آن به‌شمار می‌آید. از سوی دیگر کشور مصر نیز منشاء بسیاری از تحولات سیاسی - فرهنگی در دهه‌های اخیر بوده است. این کشور با وجود شخصیت‌های علمی، سیاسی و فرهنگی خود تحولات عظیمی در جهان اسلام و عرب را موجب شده؛ کانون تولید اندیشه‌های فرهنگی و سیاسی بوده است. به لحاظ ژئوپلیتیکی، مصر محل تلاقی سه قاره مهم جهان (اروپا، آسیا، آفریقا) بوده و وجود کانال سوئز و بحران منطقه‌ای اعراب و اسرائیل همگی بر منزلت ژئوپلیتیکی آن می‌افزایند. گرچه مصر در متون جغرافیایی از کشورهای آفریقایی به‌شمار می‌آید اما هم مرز بودن با دریای مدیترانه به آن موقعیت و هویتی مدیترانه‌ای و قرار گرفتن میان کشورهای اسلامی و عربی، هویتی اسلامی و عربی داده است.

شرایط، ویژگیها، موقعیت و منزلت ژئوپلیتیکی دو کشور همگی ناظر بر هم تکمیلی آنها است تا انفصال از هم. شاید تنها توجیهی که می‌توانست نزدیکی و ارتباط دو کشور را زیر سؤال برده و بر سردی روابط دو کشور صحنه بگذارد، همسایگی بلافاصل و مرزهای مشترک دو کشور بود که وجود ویژگیهای فوق‌الذکر ایجاد هم‌وزنی، تولید رقابت، تداخل

قلمرو ژئوپلیتیکی، تداخل منافع و تضاد منافع کرده و باعث اتخاذ سیاست دوری جستن از یکدیگر می‌شود. این در حالی است که بعد جغرافیایی می‌تواند، تمامی عوامل دافعه و انگیزه‌های سردی روابط را به عوامل جاذبه و انگیزه‌های گرمی روابط تبدیل کند؛ به جای رقابت، همکاری، به جای تداخل قلمرو ژئوپلیتیکی، هم تکمیلی، به جای تداخل و تضاد منافع، اشتراک منافع و در نهایت باعث اتخاذ سیاست وحدت و اشتراک باشد.

در این میان باید ضمن کنار گذاشتن یا کاستن از اختلافات که برخی بسیار ناچیزند، نسبت به دخالت‌های قدرتها، اقدامات اختلاف برانگیز رژیم اشغالگر قدس، تحولات و مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی هوشیار بوده و طرفین با همفکری و مساعدت، تدابیر سنجیده و محکمی را اتخاذ کنند.

مرکز مطالعات آفریقای دانشگاه تربیت مدرس با عنایت به اهمیت موضوع روابط دو کشور و نیز قرار گرفتن موضوع در حوزه وظایف مطالعاتی و پژوهشی خود در تاریخ ۱۳۸۲/۳/۲۰ اقدام به برگزاری دومین میز گرد «بررسی روابط سیاسی ایران و مصر» نمود که امید است نتایج و دستاوردهای آن در گسترش روابط و وحدت بین دو کشور اسلامی مفید فایده واقع شود. در زیر خلاصه‌ای از دیدگاه‌های سخنرانان به ترتیب ایراد سخنرانی می‌آید:

دکتر علی گلپایانی: (مدیر گروه مطالعات سیاسی مرکز مطالعات آفریقا)

پیشینه روابط ایران و مصر به زمان هخامنشیان و پادشاهی کوروش بر می‌گردد که پس از پیدایش اسلام، روابط ایران و مصر ابعاد جدیدی به خود گرفت. روابط سیاسی دو کشور در دوران معاصر و در سال ۱۹۲۱ با گشایش سفارت ایران در مصر و در سال ۱۹۲۵ با افتتاح سفارت مصر در ایران وارد مرحله جدیدی شد. در سال ۱۹۶۰ به دلیل برقراری روابط رژیم شاهنشاهی با رژیم اشغالگر قدس، مصر روابط خود را با ایران قطع کرد. در سال ۱۹۷۰ پس از درگذشت ناصر مجدداً روابط سیاسی بین دو کشور برقرار شد. در سال ۱۹۷۹ به دلیل انعقاد قرارداد کمپ دیوید، به دستور حضرت امام (ره) این روابط به صورت کامل قطع شد. از ۱۹۷۹ تاکنون نیز به دلایل مختلف روابط ایران و مصر فراز و نشیب‌هایی داشته است.

دکتر جمیله کدیور: (نماینده مجلس شورای اسلامی)
روابط سیاسی ایران و مصر در چند دهه اخیر متأثر از سه عامل (یا سه سطح) تأثیرگذار و تعیین‌کننده داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است.

عامل یا سطح داخلی

عامل اول: مشترکات دینی و فرهنگی است. دین اسلام به عنوان دین مشترک ایران و مصر به عنوان یکی از عوامل تعیین‌کننده و تأثیرگذار بوده؛ ضمن اینکه فرهنگ متأثر از این دین هم نقش مهم در نزدیکی دیدگاه‌های دو ملت بزرگ ایران و مصر داشته است.

عامل دوم: مشترکات زبانی است که زبان عربی و فارسی به دلیل تشابهات گسترده‌ای که با هم دارند می‌تواند به عنوان عامل تقویت کننده روابط دو کشور عمل کند.

عامل سوم: دولت‌های حاکم بر دو کشور می‌باشند. روی کار آمدن دکتر مصدق در ایران و ناصر و پس از آن سادات و نیز استقرار جمهوری اسلامی در ایران و ... همگی افت و خیزهایی را در روابط باعث شده‌اند.

عامل چهارم: تشابهات یا به تعبیر آقای خاتمی هم‌کفوبودن دو کشور به جهات مختلف می‌باشد؛ یعنی دو کشور به لحاظ جمعیتی، جغرافیایی، غنای تمدنی و فرهنگی، جایگاه استراتژیک و وضعیت منطقه‌ای که دارند در دو منطقه مستقل، هم‌کفو همدیگرند که می‌تواند عامل مثبتی در روابط دو طرف به‌شمار آید. البته منوط به اینکه هر کدام با دید مثبت به طرف مقابل نگاه کند. در غیر این صورت عامل ایجاد رقابت یا تنش می‌شوند. همکاری‌های مختلف علمی، تبلیغاتی، انتشاراتی، تبادل فعالیت‌های دانشگاهی، ایجاد کرسی‌های مختلف زبان فارسی در دانشگاه‌های مصر و متقابلاً کرسی‌های زبان عربی در ایران، ترجمه متون طرفین به وسیله دو طرف، تشکیل گروه‌های دوستی ایران و مصر، همکاری‌های مطبوعاتی بین طرفین و ... نقش مهمی در توسعه روابط خواهد داشت.

عامل یا سطح منطقه‌ای

به لحاظ منطقه‌ای، موقعیت و جایگاه منطقه‌ای هر کدام از دو کشور دارای اهمیت فراوان است. از سویی ایران در آسیا به عنوان یک جایگاه کلیدی و دریچه ورود به آسیا و مصر هم به

عنوان جایگاه کلیدی شمال آفریقا و دریچه ورود به آفریقا محسوب می‌شود. هر دو مسلط به دو آبراهه مهم بین‌المللی، یعنی هرمز و سوئز می‌باشند که جایگاه استراتژیک را برای آنها فراهم کرده است. دو کشور در بازار مشترک اسلامی بازیگران مهمی به‌شمار می‌آیند. از عوامل دیگر منطقه‌ای می‌توان به خاتمه جنگ ایران و عراق اشاره کرد که ایران به درخواست علمای الازهر، بعضی از اسرای مصری را آزاد کرد که این امر نقش مهمی در اصلاح نگرش مصری‌ها به ایران داشت. نقش حمله عراق به کویت که تأثیرات خاص خود را در کشورهای عربی منطقه داشت، اتخاذ استراتژیکی که بین ترکیه و اسرائیل ایجاد شد نیز نگرانی کشورهای عربی به ویژه مصر را برانگیخت. در سالهای گذشته مسأله فلسطین و اسراییل یکی از عوامل تعیین‌کننده در روابط دو جانبه بین ایران و مصر بوده است.

عامل یا سطح بین‌المللی

آغاز جنگ سرد در دهه پنجاه میلادی و وابستگی هر یک از دو کشور به یکی از بلوک‌بندیهای منطقه‌ای و جهانی (شرق و غرب) منجر به سرد شدن روابط شد. فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد تأثیر مهمی در این مباحث داشت.

در زمینه جهانی شدن نیز ایران و مصر دیدگاههای نسبتاً واحدی دارند به ویژه پس از اعلام تز گفتگوی تمدنها به وسیله ایران و حمایتهایی که مصریان از آن کردند.

علی‌رغم تمام اینها به نظر می‌رسد که تا به امروز در روابط دو جانبه گامهای مثبت لازم برای تقویت و توسعه روابط برداشته نشده است. این در حالی است که طی چند سال گذشته روابط ایران با تعدادی از کشورهای جهان که به دلایل مختلفی در سالهای بعد از انقلاب دچار قطعی یا سردی یا دچار تنش بود به سمت بهبود پیش رفته است. به هر حال امید می‌رود با توجه به شرایط خاص منطقه‌ای و طبعاً در یک شرایط متعادل منطقه‌ای که بازیگران عرصه سیاست خارجی ناگزیر از لحاظ کردن تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای در سیاستگذاریهای خود می‌باشند، بتوانیم شاهد بهبود و توسعه روابط دو کشور باشیم.

دکتر محمدرضا حافظ‌نیا: (رئیس مرکز مطالعات آفریقا)

هیچ تردیدی وجود ندارد که ایران و مصر دو دولت قدرتمند دنیای اسلام و منطقه خاورمیانه‌اند و شکاف بین چنین قدرتهایی در یک حوزه ژئوپلیتیکی می‌تواند در کاهش اقتدار کارکردی آن حوزه ژئوپلیتیکی تأثیر بگذارد. این شکاف بین ایران و مصر قطعاً آسیبهایی را بر منطقه و کارکردهای خاورمیانه و در سطح جهانی وارد کرده است.

این توجیه‌پذیر نیست که ما بخواهیم منافع استراتژیک منطقه‌ای خود را فدای یکسری مسائل پیش پا افتاده بکنیم و با کمال تأسف روایط دو جانبه ایران و مصر تحت الشعاع این مسئله بوده است.

کشور مصر بهترین موقعیت گذرگاهی را بین سه قاره بزرگ جهان دارد. شکل‌گیری تمدن دیرینه تاریخی مصر هم، ریشه در موقعیت ژئوپلیتیکی مصر در چنین جایی داشته است. این کشور با چند سازه ژئوپلیتیک ارتباط دارد و در چهارچوب این سازه‌ها هویت پیدا می‌کند. بنابراین نمی‌شود نقش مصر در این سازه‌های ژئوپلیتیکی را نادیده گرفت. از سویی به سازه ژئوپلیتیکی آفریقا متصل است و از سوی دیگر جزئی از نظام منطقه‌ای مدیترانه تلقی می‌شود. مصر جزء سازه اتحادیه عرب به حساب می‌آید و نقش محوری در آن ایفا می‌کند. مصر جزئی از سازه دریای سرخ است و نیز جزئی از سازه جهان اسلام و یکی از نیروهای تعیین‌کننده هویت و فرایندهای جهان اسلام است. این کشور در سطح تماس دنیای اسلام با دنیای غرب قرار دارد. مرکز مبادله ارزشها، الگوها و اندیشه‌ها بین دو مجموعه دنیای اسلام و دنیای غرب می‌باشد. این کشور در هسته نظام منطقه‌ای خاورمیانه قرار گرفته و در این هسته تعیین‌کننده است. با چنین فرصتهای ژئوپلیتیکی امکان عمل چند بعدی برای این کشور وجود دارد.

ایران نیز جزء مجموعه خاورمیانه، سازه خلیج فارس، سازه فلات ایران و حوزه تمدن ایرانی، حوزه اکو، حوزه آسیا، سازه جهان اسلام، سازه اقیانوس هند و دریای عمان به حساب می‌آید. ایران دارای موقعیت ترانزیتی بسیار برجسته و سطح اتصال بین تمدن عربی و تمدن غیر عربی دنیای اسلام است. همان موقعیتی که مصر بین جهان اسلام و غیر اسلام ایفا می‌کند، ایران نیز بین دنیای عربی اسلام و دنیای غیر عربی اسلام ایفا می‌کند.

گذشته از عوامل مثبت و وحدت‌زا باید به منابع تنش‌زا نیز اشاره نمود:

منابع تنش‌زا عبارتند از:

- ۱- دخالت در حوزه نفوذ یکدیگر که میزان اثرگذاری ایران در حوزه نفوذ سنتی مصر به مراتب بیشتر از میزان اثرگذاری مصر در حوزه نفوذ سنتی ایران بوده است.
- ۲- تفاوت دیدگاه بین نظام‌های سیاسی دو مجموعه هم در خصوص برداشت از اسلام و هم نسبت به روابط با قدرتهای جهانی و منطقه‌ای.
- ۳- مواضع نسبت به گروه‌های سیاسی، به طوری که ایران به دنبال حمایت از گروه‌های سیاسی بود که به نحوی ایدئالها و آرمانهای سیاسی اسلام‌گرایانه داشته باشند که این امر برای دولت مصر سخت می‌نمود.
- ۴- سابقه دیرینه نگرش دو کشور در رفتار و نحوه عمل در جهان اسلام.

دکتر سریع القلم: (عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی)

جایگاه ایران و مصر در نظام بین‌المللی با یکدیگر تفاوت‌های اساسی دارند. مصر در حلقه‌ای از نظام بین‌الملل است و ایران هم در حلقه دیگری قرار دارد. مصر با یک تعریف دیگری از نظام بین‌الملل، سیاست خارجی خود را مدیریت می‌کند ایران هم چهارچوب دیگری دارد. بنده فکر می‌کنم در اینکه ایران کشور مهمی است و مصر هم مهم است هیچ شکی نیست؛ در اینکه ما و مصر با هم ارتباط داشته باشیم باز هم هیچ شکی نیست، مسأله اصلی این است که ما دو پدیده متفاوت با دو جهت‌گیری مختلف هستیم. مصر کشوری است که با وضع موجود حرکت می‌کند و پیچیدگیهای رفتاری بسیار زیادی به خصوص در چهار - پنج سال اخیر داشته است. سیاست خارجی ایران، سیاست خارجی است که بیشتر براساس مسائل داخلی و چهارچوب شناخت فوق‌العاده ویژه نخبگان سیاسی ایران و براساس مصالح داخلی شکل می‌گیرد نه براساس واقعیتها و وقایع و تحولات.

مصریها نیز به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بحرانهای جدی داخلی دارند، سالی نزدیک به سه میلیارد دلار از آمریکا کمک می‌گیرند و به ازاء این پول رفتار سیاست خارجی خود را تنظیم می‌کنند. کشورهای بزرگ اسلامی با این همه درآمد نتوانستند چهار چوبی را

تنظیم کنند که نیازهای اقتصادی - اجتماعی مصر را تأمین کنند که این کشور تا این درجه به غرب وابسته نباشد. اینها واقعیهایی است که وجود دارند؛ بنابراین سیاستگذاریهای مصر با غرب هماهنگ است، البته سؤالات زیادی پیش می‌آید، اردن هم با اسرائیل رابطه دارد؛ چرا ما با اردن می‌توانیم روابطمان را تنظیم کنیم اما با مصر نمی‌توانیم، مگر اینکه ما در مواضعمان تعدیل نشان دهیم و بگوییم ما مصر موجود را می‌پذیریم. مواضعش را درک می‌کنیم و می‌خواهیم که فراتر از این اختلافات دو طرفه مسائل را ببینیم. این در حالی است که روابط ایران و مصر بیشترین کمک منطقه‌ای را به تضعیف اسرائیل می‌کند.

دکتر پیروز مجتهدزاده: (عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس)

دوستان من به اندازه کافی در مورد طرف ایرانی این رابطه صحبت کردند که تمام آنها را تایید می‌کنم. اما این یک طرف قضیه است، طرف دیگر هم مصر است. رفتار مصر بسیار انتقادپذیر است. مصر هم برای خودش دنیایی ساخته است که این دنیا اصول ساختاریش به مفاهیمی که جهان پشت سر گذاشته، مربوط می‌شود ولی مصر می‌خواهد همچنان اینها را نگه داشته و آن‌طور زندگی کند. همین مسأله نام خیابان که مانع از روابط دیپلماتیک بین تهران و قاهره است. این طرف قضیه را دوستان گفتند، آن طرف چه؟ چرا دولت مصر که تشخیص می‌دهد روابطش، همکاری‌اش با ایران امروز در این منطقه کارساز است و منافع ملی خود را در این مسأله می‌بیند خود را اسیر یک نام می‌کند. گرچه در ایران اشخاصی هستند و فکر خودشان را پیگیری می‌کنند. حتی در روابط خارجی و این‌را نباید لزوماً به حساب کل ملت یا حتی نظام جمهوری اسلامی ایران گذاشت.

ما با بریتانیا نیز دچار وضعیت مشابهی بودیم در مورد خیابان «بابی ساندن» که سرانجام کاری انجام ندادیم، خود بریتانیا این ابتکار را به خرج داد و گفت؛ من نمی‌توانم با افراد یک خیابان دعوا کنم. صحبت من هم با قاهره این است که آیا روابط شما تنها با یک خیابان است؟ که روابط با کل ایران را فدا می‌کنید؛ یعنی اگر شما تشخیص می‌دهید که اینجا یک کشور چندگانه است حداقل در روابط سیاسی، شما باید توجه کنید که اجماع و تفاهم در کجاست؟ و حداکثر در بهبود روابط با قاهره است.

علی‌رغم این مطالب، همکاری ما با مصر در این وضع بسیار حساس امروز، در ژئوپلیتیک پست‌مدرن که سرنوشت ملتها مطرح شده است و جهانی شدنها و ... امری ضروری و مهم به‌شمار می‌آید.

مدرس

مجله علمی پژوهشی دانشکده علوم انسانی

دانشگاه تربیت مدرس

علاقه‌مندان دریافت مجله مدرس علوم انسانی می‌توانند با تکمیل و ارسال برگه پیوست (یا تصویر آن)، به جمع مشترکان مجله بپیوندند. شایان ذکر است مجله مدرس علوم انسانی در سه موضوع حقوق، مدیریت، جغرافیا، به صورت ۶ شماره در سال منتشر خواهد شد.

راهنمای اشتراک

- حق اشتراک سالیانه سازمانها و مؤسسات (با احتساب هزینه ارسال) ۲۴۰۰۰ ریال؛
- حق اشتراک سالیانه دانشجویان (با ارسال تصویر کارت دانشجویی) ۷۲۰۰۰ ریال؛
- لطفاً وجه مورد نظر را به حساب جاری شماره ۱۳۳۱۸۰۲۵۵، بانک تجارت ایران شعبه گیشا (تهران) به نام تمرکز درآمدهای دانشگاه تربیت مدرس - فصلنامه علوم انسانی مدرس (قابل پرداخت در تمام شعبه‌های بانک تجارت ایران) واریز و اصل رسید بانکی را به انضمام برگه تکمیل شده اشتراک به نشانی ذیل ارسال فرمایید:
- تهران - تقاطع بزرگراههای شهید چمران و آل احمد - دانشگاه تربیت مدرس، دفتر نشر آثار علمی دانشگاه واحد فروش کتاب - صندوق پستی ۱۱۱-۱۳۱۱۵
- تلفن (۳۰۹۶) ۸۰۱۱۰۰۱ - دورنگار ۸۰۲۸۲۳۶

برگه اشتراک مجله مدرس علوم انسانی

نام ..... نام خانوادگی .....

میزان تحصیلات ..... رشته و گرایش .....

شغل ..... نام مؤسسه .....

اشتراک از شماره ..... تا ..... تعداد مورد نیاز از هر شماره ..... نسخه

نشانی ..... کدپستی .....

صندوق پستی ..... شماره تلفن .....

تاریخ و امضا .....